

Ks. Sylwester Jaśkiewicz¹

Duchowe piękno wdowieństwa ślubowanego Bogu na podstawie *De bono viduitatis* i *Epistula* 130 św. Augustyna

Ma wiele racji Geoffrey D. Dunn, zauważając, że warto przemyśleć na nowo niektóre z powszechnie krążących opinii o wdowieństwie w pierwszych wiekach chrześcijaństwa, jak na przykład, że arystokratyczne rodziny stanowczo sprzeciwiały się, aby ich żeńscy członkowie wstępowali na drogę ascezy albo że św. Augustyn, gdy omawiał wdowieństwo, to miał na myśli jedynie kwestie seksu². Aby jednak nowe przemyślenia mogły oprzeć się o pewny i stabilny grunt, potrzeba w pierwszej kolejności wydobyć i ukazać oryginalne przesłanie biskupa Hippony o wdowieństwie, które – tak jak w kwestii relacji wdowy do swojego męża w Chrystusie i z całym Ciałem Chrystusowym³ oraz wielu innych – jest nadal aktualne.

Przełom IV i V wieku w Kościele zachodnim zaowocował dwoma ważnymi pismami poświęconymi bezpośrednio wdowieństwu: *De viduis* św. Ambrożego oraz *De bono viduitatis* św. Augustyna⁴. U ich pod-

¹ Ks. dr hab. Sylwester Jaśkiewicz, adiunkt w Katedrze Pneumatologii, Eklezjologii i Mariologii na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: sylwester.jaskiewicz@kul.pl; ORCID: 0000-0002-4941-3610.

² Por. G.D. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood: Augustine's „De bono viduitatis” and „Epistula” 130*, w: *Prayer and Spirituality in the Early Church: The Spiritual Life*, red. W. Mayer – P. Allen – L. Cross, Brisbane 2006, s. 256.

³ Por. F.A. Doull, *A Contemporary Assesment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, „Animus” 6 (2001) s. 48.

⁴ Por. V. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica: I trattati di Ambrogio e di Agostino*, „Lateranum” 84 (2018) s. 277. Asceza kobieca ma w kościele afrykańskim długie tradycje, choć brakowało w niej wstrzemięźliwości po owdowieniu rozslawionej przez św. Melanię Starszą czy inne święte rzymianki Marcelę i Paulę. Por. P. Brown, *Ciało i społeczeństwo*.

staw, co potwierdza również *Epistula 130*, leżą ascetyczne ideały wdów. Remo Piccolomini w swoim wprowadzeniu do wielopomnego traktatu św. Augustyna dedykowanego wdowieństwu wskazuje na oryginalność nauki biskupa Hippony w odniesieniu do wdów, która miałyby wyrażać się w pięknie duchowym, wewnętrznym, pochodzącym z piękna wcielenia⁵. Podejmując myśl znanego augustianina, chcemy zapytać o owo duchowe piękno stanu wdowiego i nakreślić jego dostrzegalne kształty. Św. Augustynowi doskonale znane były antyczne koncepcje piękna, był świadomy, że istnieje ono pod wielorakimi postaciami, a choć cenił bardzo piękno zewnętrzne, to jednak najbardziej fascynowało go piękno wewnętrzne⁶. Należy więc zapytać nie tylko, jak biskup Hippony rozumie duchowe piękno wdów, ale również jaka jest jego geneza, z czym się wiąże, do czego się odnosi.

1. Korespondencja biskupa Hippony do Juliany i Proby

Wśród zachowanej korespondencji, jaką biskup Hippony prowadził z różnymi kobietami, zwłaszcza z poświęconymi Bogu wdowami i dziewczynami, czołowe miejsce zajmują trzy spokrewnione ze sobą kobiety: Proba, Juliana i Demetriada z arystokratycznego rzymskiego rodu senatorskiego Anicjuszów (*gens Anicii*)⁷. Listy Augustyna odzwierciedlają jego duszę⁸, a w treści korespondencji przekazują wiele cennych informacji również o samych osobach. Pierwsza z nich, Anicja Faltonia Proba, była wnuczką rzymskiej chrześcijańskiej poetki Faltonii Betitii Proby i córką konsula Kwintusa Klaudiusza Hermogeniana Olybriusza i jego żony Turanii Anicii Juliany, a następnie żoną Sekstusa Anicjusza Petroniusza Probusa,

Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie, tł. I. Kania, Kraków 2006, s. 414.

⁵ Por. R. Piccolomini, *Introduzione*, w: Sant'Agostino, *La dignità dello stato vedovile*, Roma 1993, s. 69. Zob. T. Gacia, *Aurelius Augustinus. „De bono viduitatis”*. Okoliczności powstania, gatunek, styl, w: *Orbis Antiquus. Studia filologiczne i patrystyczne*, red. N. Widok, Opole 1998, s. 24.

⁶ Por. P. Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji augustyńskiej estetyki teologicznej*, Radom 2013, s. 472.

⁷ Por. P. Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias. Le christianisme des femmes de la „gens Anicia” dans la première moitié du Ve siècle*, REAug 48 (2002) s. 131.

⁸ Por. W. Eborowicz, *Listy św. Augustyna obrazem jego duszy*, VoxP 12-13 (1987) s. 125-136.

z którym miała trzech synów i córkę⁹. Jako chrześcijanka budziła u siebie współczesnych powszechny podziw i szacunek z uwagi na swe cnoty i miłość do ubogich¹⁰. Jej syn Anicjusz Hermogenianus Olybriusz, który wraz z bratem Anicjuszem Probinusem był w 395 roku konsulem zwyczajnym, ożenił się z Anicją Julianą, córką Anicjusa Aucheniusa Bassusa i jego żony Aurelii¹¹. Tak więc Juliana była synową Proby, a Proba – teściową Juliany. Obie były mocno związane ze sobą, w tym także poprzez ascetyczne ideały¹². Anicja Juliana i Anicjusz Hermogenianus Olybriusz mieli syna Anicjusza Probusa oraz córkę Demetriadę, która przyjęła wolon dziewictwa około 413 lub 414 roku¹³.

Anicja Faltonia Proba została wdową w 388 roku¹⁴, a Anicja Juliana – po przedwczesnej śmierci Olybriusza¹⁵. Obydwie wraz z córką Juliany Demetriadą około 411 roku opuściły Wieczne Miasto nękanie przez Gotów i przybyły do Afryki, gdzie miały również rodzinne posiadłości, a osiadając w Kartaginie, pozostały w niej przez kilka lat¹⁶. Z racji obecności Augustyna na odbywającej się w Kartaginie konferencji biskupów z donatystami w 411 roku najprawdopodobniej doszło do bezpośredniego spotkania, w którym wdowy zwierzyły się biskupowi Hippony z przeżywanych przez nie trudności na drodze wiary. W tych okolicznościach, w latach 411-412 Hipponczyk pisze do Proby dwa listy: *Epistulae 130* i *131*. Pierwszy poświęca modlitwie¹⁷, a w *Epistula 131* dodaje Probie

⁹ Z niektórymi członkami rodu Anicjuszów Augustyn mógł znać się już przed 387 rokiem. Por. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 247.

¹⁰ Por. M. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, TPatr 11 (2014) s. 120.

¹¹ Por. G.D. Dunn, *The Christian Networks of the Aniciae: The Example of the Letter of Innocent I to Anicia Juliana*, REAug 55 (2009) s. 55-57; G.D. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 247-248; A. Eckmann, *Wprowadzenie. Święty Augustyn o małżeństwie i dziewictwie*, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 12; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 141.

¹² Por. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 120.

¹³ Por. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 248; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 150.

¹⁴ Por. Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 137.

¹⁵ Co do dokładnej daty przedwczesnej śmierci Olybriusza pomiędzy 395 a 410 rokiem istnieją różne stanowiska. Por. Dunn, *The Christian Networks of the Aniciae*, s. 58; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 141-146.

¹⁶ Por. Dunn, *The Christian Networks of the Aniciae*, s. 59; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 146.

¹⁷ Kościół Zachodni w swoim prawodawstwie, co potwierdzają zachowane dokumenty z IV wieku (synody w Galii i Hiszpanii), sprzeciwiał się posługom liturgiczno-ko-

odwagi i zachęca ją do zaufania Bogu¹⁸, a także dziękuje jej za troskę o jego zdrowie¹⁹.

Nowe okoliczności, pośród których zwłaszcza poświęcenie się Bogu przez Julianę jako wdowy konsekrowanej w 412 roku, a także przyobleczenie wkrótce po tym welonu dziewicy konsekrowanej przez Demetriadę, stoi u podstaw krótkiego traktatu *De bono viduitatis*, jaki w 414 roku Augustyn kieruje do Juliany i żyjących z nią we wspólnocie kobiet²⁰.

Na przełomie 417/418 roku Augustyn i Alipiusz zredagowali *Epistula 188* do Juliany, w którym odpowiadają na jej niepokoje odnośnie do losu córki²¹. Demetrida znalazła się pod wpływem Pelagiusza, przez co Augustyn i Alipiusz zachęcają Julianę do pozostania w wierze katolickiej, a także, aby Juliana przypomniała Dementriadzie o złożonym przez nią ślubowaniu, które jest częścią dzieła Bożego²².

Z korespondencji Augustyna z innymi poświęconymi Bogu wdowami na uwagę zasługują *Epistulae 92* i *99* adresowane do Italiki przynależącej do *gens Anicia*²³, z których drugi mówi o zakłopotaniu Augustyna wobec masakr towarzyszących spustoszeniu Rzymu, a także wyjaśnia

ścielnym kobiet. Por. B. Degórski, *Wdowy w starożytności chrześcijańskiej i ich posługa w Kościele*, VoxP 42-43 (2002) s. 317.

¹⁸ Por. Augustinus, *Epistula 131*, CSEL 44, 77-79. Zob. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 973-974; *Tavola delle „Epistulae”*, w: Agostino. *Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 70.

¹⁹ Por. Gacia, *Aurelius Augustinus. „De bono viduitatis”*, s. 22; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 132; Piccolomini, *Introduzione*, s. 19.

²⁰ Augustinus, *De bono viduitatis*, NBA 7/1, s. 10-63, tł. T. Gacia, Św. Augustyn, *O doskonałym wdowieństwie (De bono viduitatis)*, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz*, ed. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 183-222. Por. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 979; Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood*, s. 35; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 248; Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 288; D.G. Hunter, *Bono viduitatis, de*, w: Agostino. *Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 310-312; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 157; A. Zumkeller, *Bono uiduitatis (De-)*, w: *Augustinus-Lexikon*, t. 1, red. C. Mayer, Basel – Stuttgart – Würzburg 1986-1994, s. 667.

²¹ Augustinus, *Epistula 188*, CSEL 57, s. 119-130. Por. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 987; Eborowicz, *Listy św. Augustyna obrazem jego duszy*, s. 134; *Tavola delle „Epistulae”*, s. 71; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 158.

²² Por. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 988; Eborowicz, *Listy św. Augustyna obrazem jego duszy*, s. 134-135.

²³ Augustinus, *Epistolae 92, 99*, CSEL 34/2, s. 436-444, 533-535. Por. Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 147; *Tavola delle „Epistulae”*, s. 70.

Italice trudności w związku z posiadaniem domu obok kościoła w Hippo Regius²⁴.

2. Główne wątki *De bono viduitatis* i *Epistula 130*

List do świątobliwej służebnicy Bożej (*religiosa famula Dei*) Juliany albo traktat *De bono viduitatis* składa się, o czym informuje sam Augustyn już na początku, z dwu części: wykładu i zachęty²⁵. Dwuczęściowy układ traktatu wynika z faktu, że poświęcony on został wstrzeźliwości wdowiej (*continentia viduali*), a do jej pełnego ujęcia potrzeba zarówno części doktrynalnej (*doctrina*) i przekazu prawdy o tym darze Bożym (2, 3-15, 19), jak i zachęty (*exhortatio*) do większego umiłowania poznanego daru i zarazem dobra (16, 20-23, 29)²⁶. O uprzednim przemyśleniu treści traktatu przez biskupa Hippony świadczy także fakt sprecyzowania już w punkcie wyjścia niektórych terminów, a zwłaszcza wyrażenia „kobieta niezamężna” (*innupta*), gdyż również każda wdowa jest niezamężna podczas gdy nie każda kobieta niezamężna jest wdową. To wyjaśnienie Augustyna jest podjęciem myśli św. Pawła (1Kor 7,8), który dobro wyższe, tak w odniesieniu do siebie, jak i do kobiet niezamężnych, upatruje we wstrzeźliwości²⁷. Biskup Hippony był żarliwym obrońcą dobra małżeństwa, chwalił małżeńską wierność i głosił godność bycia przez małżonków członkami Chrystusa, co jednak nie stoi w sprzeczności z wyższością dobra wstrzeźliwości wdowiej, przez którą nie jest ona kimś więcej niż członkiem Chrystusa, nawet jeśli pośród nich jest ponad kobietą zamężną²⁸.

Z problematyką ślubowania (wyznania)²⁹ świętego wdowieństwa pozostaje w bliskim związku kwestia drugiego i kolejnego małżeństwa, co do którego były w Kościele różne stanowiska. Biskup Hippony wyraźnie

²⁴ Por. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 966.

²⁵ Por. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood*, s. 35; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 250.

²⁶ Por. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 250; Hunter, *Bono viduitatis*, s. 310; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 121.

²⁷ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 2, 3-3, 4. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 121.

²⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 3, 4. Zob. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, s. 36.

²⁹ O wyznaniu (*professio*) przez Julianę wdowieństwa konsekrowanego mówi bezpośrednio Augustyn w wyrażeniu „de professione sanctae viduitatis” (*De bono viduitatis* 1, 1). Por. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 288.

opowiada się za dobrem kolejnych małżeństw, co w odniesieniu do wdów oznacza, że nawet gdyby jakaś wdowa, która związała się ślubem z Bogiem, zrezygnowała z tego świętego stanu, to jej czyn jest gorszy od cudzołóstwa nie z tytułu kolejnego zamążpójścia, ale z powodu złamania ślubowanego przyrzeczenia³⁰. Małżeństwo jest zawsze dobrem. W Starym Testamencie było wyrazem posłuszeństwa Prawu, a obecnie jest lekarstwem na słabość lub ulgą w porządku natury. W odniesieniu do małżeńskiej powściągliwości zaś przedsięwzięciem o wiele wspanialszym jest dziewicza lub wdowia wstrzeźliwość³¹. Tę ostatnią ujmuje Augustyn także w swoistej „piramidzie” wartości i przyznaje jej miejsce pośrednie pomiędzy małżeństwem a świętym dziewictwem³².

Doniosłą kwestią doktrynalną, która uwidacznia się zwłaszcza w drugiej części traktatu, jest pierwszeństwo łaski Bożej wobec wolnej woli człowieka. I nawet jeśli Augustyn nie wspomina bezpośrednio Pelagiusza, to jednak mocno ubolewa nad „gadanią” nieprzyjaciół łaski Chrystusa³³.

Epistula 130 z uwagi na skoncentrowanie się w niej biskupa Hippony na problematyce modlitwy zyskała sobie tytuł traktatu *De orando Deo*³⁴. Zanim jednak Hipponczyk przedstawi różne aspekty modlitwy, najpierw mówi o rozmaitych dobrach doczesnych, ziemskich i zestawia ich wartość z dobrami wiecznymi i nieprzemijającymi³⁵. W tym kontekście pierwsza

³⁰ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 9, 12; 10, 13-11, 14. Drugiego małżeństwa nie dopuszczali montaniści zwani katafrygami oraz nowacjanie. Por. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, s. 36; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 250; Gacia, *Aurelius Augustinus. „De bono viduitatis”*, s. 24; Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 288; A. Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, PzST 20 (2006) s. 113.

³¹ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 8, 11. Zob. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, s. 46-47; Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 288.

³² Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 15, 19. Zob. B. Czేశsz, *Różnorodne formy powołania chrześcijańskiego w refleksji ojców Kościoła*, TPatr 11 (2014) s. 9; Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 289.

³³ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 17, 21.

³⁴ Augustinus, *Epistula 130*, CSEL 44, 40-77. Por. *Epistulae, Augustinus-Lexikon, C II 1*, s. 973; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 249; Eborowicz, *Listy św. Augustyna obrazem jego duszy*, s. 128; Laurence, *Proba, Juliana et Démétrias*, s. 147; *Tavola delle „Epistulae”*, s. 70; A. Trapè, *Sant'Agostino uomo e maestro di preghiera. Testi scelti*, Collanna Studi Agostiniani 5, Roma 1995, s. 39.

³⁵ Por. Augustinus, *Ep. 130*, 1.2-7.14.

część listu stara się ukazać, jaką osobą powinna być Proba³⁶. Ważnym punktem odniesienia rozważań o modlitwie wzorowanej w pierwszej kolejności na Chrystusie jest przypowieść o wytrwałej modlitwie (Łk 18,1-8)³⁷, której bohaterką jest dążąca do sprawiedliwości wdowa, a także przykłady innych wdów, zwłaszcza prorokini Anny³⁸. Pan Bóg chce, aby ludzkie pragnienia były urzeczywistniane w modlitwie, aby człowiek był zdolny do przyjęcia tego, co On sam chce mu dać³⁹. Modlitwa, która karmi się wiarą, nadzieją i miłością, jest nieustanną towarzyszką pielgrzymującego człowieka i podtrzymuje jego zapał. Nie powinna być wielosłowiem. Szczególnie cenne jest wyjaśnienie przez Augustyna poszczególnych wezwań modlitwy Ojczy nasz⁴⁰, którą zaleca wdowom. W zakończeniu Augustyn dodaje, że wielką pomocą w modlitwie są post i jałmużna⁴¹.

3. Augustyńska koncepcja piękna

Św. Augustyn to prawdziwy miłośnik piękna⁴², który o pięknie mówi nie tylko często, ale i w całej paletce jego barw. Fakt ten jednak nie oznacza, że już od pierwszego swojego dzieła, jakim jest niezachowany traktat *De pulchro et apto*, aż po kres swojego życia posługuje się on jedną ściśle określoną definicją piękna. W pierwszej kolejności widzi je i rozważa w odniesieniu do rzeczy, gdyż stanowi ono istotny element każdego bytu. Tak rozumiane piękno, dostrzegane zwłaszcza przez wzrok i słuch, to „proporcja elementów” (*congruentia partium*) pomiędzy sobą i względem całości, ich wzajemna harmonia. Próbując streścić różne definicje piękna rozumianego w tym wymiarze, Italo Sciuto zwraca uwagę na pojęcia po-

³⁶ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 13.24. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 253.

³⁷ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 8.15. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 254.

³⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 13, 16-14, 17; Augustinus, *Ep.* 130, 16.29. Zob. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, s. 36; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 254; Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 289; Ziolkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 128.

³⁹ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 8.17.

⁴⁰ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 11.21. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 253-254.

⁴¹ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 13.24. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 254.

⁴² Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 43.

rządu (*ordo*) oraz jedności (*concordia*), a także towarzyszące im miarę (*mensura*) i liczbę (*numerus*)⁴³.

Po nawróceniu i włączeniu się w życie Kościoła, a także dzięki lekturze Pisma Świętego Augustyn przekonał się jeszcze bardziej, że piękno jest nie tylko przymiotem Boga, ale, że Pan jest pięknem najwyższym, a droga do niego prowadzi przez ludzkie wnętrze bardziej jeszcze niż przez to, co materialne i zewnętrzne⁴⁴. W ten sposób Augustyn przekracza principia hellenistycznej koncepcji piękna i dowartościowuje jego charakter relacyjny polegający na odniesieniu go do jego źródła i miary najwyższej⁴⁵. Najwyższym pięknem a zarazem największym paradoksem jest dla Augustyna Chrystus umęczony. W Nim kontempluje on nie tylko piękno ukryte, ale również jego wymiar moralny. Choć już sprawiedliwość stanowi piękno człowieka wewnętrznego, to jednak największe piękno duchowe dusza osiąga „poprzez miłość Tego, który zawsze jest piękny”⁴⁶. Augustyn poszukuje piękna wyższego rzędu w człowieku, w jego duszy⁴⁷, ale poszukuje go także z wielkim entuzjazmem w otaczającym świecie, w społeczności ludzkiej, a także w Kościele⁴⁸. Niekiedy obrazy piękna przyrody, jak np. pełnego różnych kwiatów ogrodu, przenosi na życie Kościoła i piękno wdowy porównuje do fiołków (*violae viduarum*)⁴⁹.

4. Przypodobać się „najpiękniejszemu z synów ludzkich” (Ps 44,3)

Biskup Hippony, znając się doskonale na sztuce wymowy⁵⁰, po mistrzowsku wręcz, o czym świadczy także jego epistolografia, posługiwał

⁴³ Por. I. Sciuto, *Belezza*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 289.

⁴⁴ Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 44; Sciuto, *Belezza*, s. 290; P. Turzyński, *Zasada wewnętrzności w myśli świętego Augustyna*, VoxP 75 (2020) s. 485.

⁴⁵ Por. Sciuto, *Belezza*, s. 290; Turzyński, *Zasada wewnętrzności w myśli świętego Augustyna*, s. 496-497.

⁴⁶ Augustinus, *In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus* 9, 9, tł. W. Szoldrski – W. Kania, s. 486. Por. Sciuto, *Belezza*, s. 289; Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 65.

⁴⁷ Por. Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 220.

⁴⁸ Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 44; Sciuto, *Belezza*, s. 290.

⁴⁹ Por. Augustinus, *Sermo* 304, 3.2. Zob. G. Finotti, *Maria donna della resurrezione. Riflessione sulla vedovanza della Madonna, vergine, sposa e Madre*, Roma 1998, s. 76; Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, s. 102.

⁵⁰ Por. G. Bardy, *Święty Augustyn. Człowiek i dzieło*, tł. Z. Kobylańska, Warszawa 1955, s. 116; A. Eckmann, *Sztuka wymowy w teorii i praktyce św. Augustyna*, w: *Słowo*

się analogią i kontrastem. Za punkt odniesienia w rozważaniach duchowego piękna wdowiej wstrzemięźliwości ślubowanej Bogu przyjmuje on wskazane przez św. Pawła pragnienie przypodobania się zamężnej kobiety swojemu mężowi (1Kor 7,34), co w odniesieniu do stanu wdowiego prowadzi do wniosku, że „niezamężna chrześcijanka powinna w jakiś sposób skupić się i ukierunkować na to, czym trzeba przypodobać się Panu”⁵¹. Przypodobanie się Panu nie jest w swej istocie dziełem samego człowieka, dlatego w pierwszej kolejności Augustyn podkreśla niezasłużoność łaski Chrystusa⁵². W odniesieniu zaś do wysiłku wdowy jej podobanie się Panu, a co za tym idzie odczucie wewnętrznego szczęścia, jest tym większe, im mniej myśli ona o sprawach świata⁵³. Słowo „świat” (częściej *mundum* niż *saeculum*) używa Augustyn nie tylko w znaczeniu przestrzennym, ale i po to, aby podkreślić to, co na świecie sprzeciwia się Chrystusowi⁵⁴. O ile mężatka z powodu życiowych trosk, ale i doczesnych rozkoszy bardziej związana jest ze światem, tak wdowa, żyjąc w nim, winna nabrać do niego zdrowego dystansu. Taka postawa jest tym bardziej konieczna, jako że świat w wymiarze ludzkich poczynąń rządzi się swoimi prawami.

We właściwym odczytaniu skierowanego do Juliany i innych wdów wezwania do odkrycia prawdziwego piękna boskiego oblubieńca należy zwrócić uwagę na szerszy kontekst tej wypowiedzi, która w *De bono viduitatis* stanowi samo centrum rozważań chrystologiczno-soteriologicznych. Chrześcijaństwo dla Augustyna, jak zauważa Goulven Madec, nie jest tylko religią księgi, ale religią, której objawione święte słowa odsyłają do życia, zakorzenione są w historii zbawienia ze swym centrum w Jezusie Chrystusie⁵⁵. Zaledwie kilka razy w swoich dziełach, tak jak w tej części traktatu (19, 23), Augustyn zestawia ze sobą w całości lub tylko w niektórych elementach słowa psalmu: „Tyś najpiękniejszy z synów ludzkich, wdzięk rozlał się na twoich wargach” (Ps 44,3) ze słowami proroka

Boga i drogi człowieka, red. Z. Machnikowski, Tczew – Pelplin 1998, s. 155-174; A. Eckmann, *Święty Augustyn, wirtuoz języka i stylu (Epistola 150)*, VoxP 20-23 (1991-1992) s. 451-462.

⁵¹ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23, tł. Gacia, s. 213. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 251; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 122.

⁵² Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 16, 20. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 122.

⁵³ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23; *Ep.* 130, 2.3.

⁵⁴ Por. M.T. Clark, *Mondo, Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 964.

⁵⁵ Por. G. Madec, *La patria e la via. Cristo nella vita e nel pensiero di Sant'Agostino*, Roma 1993, s. 114.

Izajasza o cierpiącym Słudze Pańskim: „[...] a nie było w Nim wdzięku ani piękna, lecz twarz Jego była znękana i zeszpecona jego postać” (Iz 53,3)⁵⁶. Aby wyjaśnić pozorną sprzeczność biblijnych tekstów, którą Augustyn stanowczo wyklucza, należy przywołać – stosowane przez niego w ramach podtrzymania i obrony pronicejskiej chrystologii, a także w innych kontekstach – rozróżnienie Chrystusa w dwu formach: *in forma servi* oraz *in forma Dei*, które bierze początek z Flp 2,6-7⁵⁷. Ten, który *in forma Dei* jest Słowem Boga, zstąpił z nieba i uniżył się, przyjmując na siebie brzydotę ludzką. Jezus w swej boskiej naturze (*in forma Dei*) jest piękny zawsze, także na krzyżu, czego jednak nie widzieli ci, którzy patrzyli tylko na ludzkie cierpienie. Zdeformowanie i brzydota Chrystusa nie odstraszały jednak od Niego wszystkich, a zwłaszcza tych, którzy Go naprawdę miłują. W cierpieniu Jezusa kryje się piękno miłości, która przemawia najbardziej poprzez Jego ukrzyżowane ciało i przebity bok. Łaska, jaka płynie ze zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią, niesie ludzkości wyzwolenie, ale i odradza w niej piękno. To piękno, zauważa Augustyn, ma swoją cenę, a jest nią oszpecenie, deformacja Odkupiciela *in forma servi*⁵⁸. Jezus dla wszystkich, a zwłaszcza dla postępujących we wdowiej wstrzemięźliwości, ma być „drogą i prawdą, i życiem” (J 14,6). Bardzo wyraźnie Augustyn mówi o upodobnieniu się wdowy do Chrystusa i określa ją jako Chrystusową (*vidua Christi*)⁵⁹. Jako Jego oblubienica ma nie tylko do Niego biec, ale biec drogą, którą jest On sam, podobać się Mu, ale z Jego pomocą bez oszukańczej obłudy, żyć w Nim, tzn. z Nim, w Jego obecności, ale i wszystko czerpać z Niego⁶⁰.

Pierwszoplanowym obiektywem stanu wdowiego poświęconego Bogu jest doskonała miłość Chrystusa. Taka miłość, jako odpowiedź na otrzymaną miłość, winna serce wdów wypełniać bez reszty: „Pełnią prawdziwego uczucia i nieskalaną czystością umiłowcie to, że taki was Oblubieniec miłuje”⁶¹. I choć miłości do Chrystusa nie mierzy się stopniem uczucia, to

⁵⁶ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23, tł. Gacia, s. 213. Zob. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 290; Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 362-366; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 122.

⁵⁷ Por. P. Irizar, *Augustine's non-polemical Reading of Philippians 2.6-7*, „Humanitas Hodie” 1/2 (2018) s. 98.

⁵⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23. Zob. Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 370; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 123.

⁵⁹ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 16.30.

⁶⁰ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 123.

⁶¹ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 23, tł. Gacia, s. 214.

jednak i uczucia mają udział w wyrażeniu czystej miłości oblubieńczej, jako że Chrystus chce mieć swoje oblubienice całe dla siebie.

5. Piękno jedynej oblubienicy – Kościoła

Obrazem, który w kontekście stanu wdowiego poświęconego Bogu i dziewictwa pozwala doskonale biskupowi Hippony mówić o Kościele, o jego wewnętrznej naturze, jest obraz nieskalanej oblubienicy niepokalanego Baranka, którą Chrystus, umiłowawszy do końca i wydawszy za nią samego siebie, złączył ze sobą węzłem nierozzerwalnym i na wieki obdarzył dobrami mesjańskimi. Słowami, do których odwołuje się Hipponczyk w *De bono viduitatis*, są, podobnie jak na innych miejscach, słowa psalmu: „Król pragnie twojej piękności” (Ps 44,12). W ten sposób Kościół zostaje ujęty jako oblubienica, królowa, umiłowana króla.

Kościół dla Augustyna to także *Corpus Christi* i nawet jeśli w analizowanych dziełach nie prezentuje on szerzej swojej nauki ani o Ciele Chrystusa, ani o *Christus totus*, czyli o Głowie i ciele tworzących integralną całość i nierozzerwalną jedność⁶², to jednak nauka ta jest wyraźnie obecna. Najpierw Augustyn dostrzega wyższość dobra wstrzemięźliwości wdowiej nad dobrem małżeństwa, co jednak nie oznacza, że „katolicka wdowa jest kimś więcej niż członkiem Chrystusa; owszem, ma ona pośród członków Chrystusa miejsce bardziej godne niż kobieta zamężna”⁶³. Chwaląc piękno czystości zaś, dodaje: „Teraz więc chcecie prawdziwie podobać się temu Królowi, który zapragnął piękna jedynej Oblubienicy (por. Ps 44,12; 1Kor 12,17), której wy jesteście członkami”⁶⁴. Bycie członkiem oblubienicy, a więc stanowienie jedno z Chrystusem poprzez prawdę o *Christus totus*, oznacza dla człowieka ochrzczonego wielką godność, ale i zadanie odkrywania swej prawdziwej tożsamości w Jezusie, osiągnięcie prawdziwej komunii z Nim.

W Kościele źródłem jedności jest Duch Święty. Juliana należy do tych kobiet, którym Bóg w obfитоści udzielił swojego Ducha, a serce napełnił miłością (por. Rz 5,5)⁶⁵. Augustyn do wszystkich trzech kobiet mówi o życiu w Kościele w jednym duchu: „Wszystkie więc razem, zgodnie, przez

⁶² Por. Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 373-381.

⁶³ Augustinus, *De bono viduitatis* 3, 4, tł. Gacia, s. 189.

⁶⁴ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24, tł. Gacia, s. 215. Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 59; Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, s. 107.

⁶⁵ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 16, 20.

swoje obyczaje chciejcie podobać się jednemu Oblubieńcowi jedynej Oblubienicy, w której ciele w jednym duchu żyjecie”⁶⁶. To Duch Święty jest dla człowieka źródłem jedności z Bogiem i jedności z innymi ludźmi i nawet jeśli Augustyn zdaje się mieć bardziej na uwadze jedność w duchowym pięknie, a szczególnie w pięknie czystości, to jednak bez Ducha Świętego i bez Jego darów nie ma w Kościele życia (por. 1Kor 12). Dzięki Duchowi Świętemu chrześcijańska wdowa otrzymuje także dar kontemplacji spraw Bożych, ale nie w taki sposób, jakby nie było już miejsca dla jej przeszłości, dla relacji z mężem ukonstytuowanej w Chrystusie na wieki⁶⁷.

6. Piękno czystości (*pulchritudo castitatis*)

Piękno oblubienicy, którego pragnie król w odniesieniu do dziewic i naznaczonych ślubem świętych wdów, wyraża się w tej szczególnej formie piękna duchowego, jaką jest czystość. Biskup Hippony wtedy zwłaszcza, gdy mówi o pięknie duchowym, chętniej posługuje się pojęciem czystości niż wstrzeźmiewości, które traktuje synonimicznie i używa zamiennie⁶⁸. Niewątpliwie Augustyn przynależy do wybitnych piewców piękna czystości, które sam odnalazł, co znajduje potwierdzenie także we wskazaniach do Juliany oraz jej córki i teściowej. W odniesieniu do pierwszych dwóch powie: „Znalazłyście jednak, matko i córko, Tego, któremu razem winne jesteście się podobać poprzez piękno czystości, dla Niego pogardziłyście małżeństwem – ona zupełnie, a ty drugim”⁶⁹. Czystość jest szczególnym znakiem królestwa Bożego. Aby ją dobrze rozumieć i owocnie praktykować, Augustyn wpisuje ją w miłość oblubieńczą do Chrystusa. Zrezygnowanie z dobra małżeństwa związane jest z wyborem jeszcze większego, jakim jest całkowite oddanie się Panu i gotowość na spotkanie z Nim jako przychodzącym oblubieńcem. Miłość oblubieńcza do Chrystusa realizowana przez każdego człowieka z osobna jest zarazem miłością wspólnotową. Augustyn powie wyraźnie: „Razem przyłgnijcie do Niego – ona przez dziewiczą czystość, ty przez wstrzeźmiewość wdową,

⁶⁶ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24, tł. Gacia, s. 215-216. Zob. Piccolomini, *Introduzione*, s. 60.

⁶⁷ Por. Doull, *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, s. 48.

⁶⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 17, 21.

⁶⁹ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24, tł. Gacia, s. 214. Por. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 290.

obie poprzez duchowe piękno⁷⁰. Zwrócenie uwagi na piękno duchowe, na duszę nie jest w niczym przypadkowe, gdy uwzględni się zwłaszcza fakt, że dla Augustyna czystość jest cnotą, a wszystkie cnoty, które uwidaczniają się poprzez ciało, znajdują się w duszy⁷¹. Prowadzona przez biskupa Hippony polemika z Julianem z Eklanum doprowadzi go do uznania czystości jako właściwości duszy, a dziewictwa jako właściwości ciała⁷².

Biskup Hippony, dodając Julianie zapału do wzrastania w duchowym pięknie, zwraca uwagę na dwie ważne jego cechy: „Podczas gdy miłość powiększa świeżość tego piękna, sędziwy wiek nie powoduje na nim zmarszczki”⁷³. Miłość jest istotą oblubieńczego związku z Chrystusem i to ona sprawia, że nawet czas nie jest w stanie go zniekształcić. W ten sposób również i piękno duchowe, jeśli jest ciągle „rozszerzane”, ożywiane i dynamizowane przez miłość nie ma na sobie śladów czasu⁷⁴. Miłość jest także wzajemną powinnością wdów wobec siebie⁷⁵.

Przeciwieństwem czystości jest nieczystość, a że z istnienia tej pokusy również Augustyn zdawał sobie doskonale sprawę, stąd swoim adresatom nie szczędzi przemyślanych uwag i dobrych rad. W pierwszej kolejności uświadamia im wartość skarbu, który jest do ich całkowitej dyspozycji, jakim jest „święta staruszka” – ich babcia i teściowa⁷⁶. Godnym pochwały dobrem sędziwej Proby jest nie tylko danie życia synowi i zarazem mężowi Juliany, ale i „zrodzenie” w starości, zwłaszcza przez modlitwę, serca Demetriady⁷⁷. Bardzo ważne w życiu kobiet niezamężnych, które ślubowały już lub chcą ślubować czystość, jest oddalanie nadziei na rozkosz płynącą z cielesnej pożądliwości. O ile na wielu miejscach Augustyn będzie uwydatniał rozliczne walory nadziei chrześcijańskiej, a co za tym idzie, dostrzegał jej wielką rolę także w życiu wdowy⁷⁸, to jednak w stosunku do jakiejkolwiek formy podtrzymywania

⁷⁰ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24, tł. Gacia, s. 215.

⁷¹ Por. Augustinus, *De ordine* I 8, 24. Zob. A. Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, s. 102; Turzyński, *Piękno w teologii świętego Augustyna*, s. 362-263.

⁷² Por. Augustinus, *Contra Julianum* IV 8, 48. Zob. A. Eckmann, *Julian z Eklanum*, EK VIII 239; Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie*, s. 104.

⁷³ Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24, tł. Gacia, s. 215.

⁷⁴ Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 50.

⁷⁵ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 16.31.

⁷⁶ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24.

⁷⁷ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24.

⁷⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 10, 13; 14, 18. Zob. Piccolomini, *Introduzione*, s. 59.

rozkoszy cielesnej powie zdecydowanie: „łatwiej jest okiełznać tę żądzę, której nie rozpala żadne oczekiwanie”⁷⁹. W życiu wdowy, która zobowiązała się do trwania w świętej czystości, zrezygnowanie z rozkoszy płynącej z cielesnego pożycia z mężczyzną nie oznacza, że można ją zastąpić inną rozkoszą cielesną. W zaznaczeniu możliwości takiego nieszczęścia Augustyn odwołuje się do św. Pawła i konkluduje: „za życia umarła ta wdowa, «która żyje w rozkoszach» (1Tm 5,6)”⁸⁰. Zaraz też dodaje, że innym zagrożeniem dla tych, którzy powściągają pożądanie rozkoszy, jest, zajmująca jego miejsce, chciwość bogactwa⁸¹.

W całościowym ujęciu piękna czystości bardzo wyraźnie należy podkreślić, co uczynił już Vittorino Grosii w odniesieniu do wskazania św. Augustyna skierowanych do zakonnika (*famulus servus Dei*)⁸², że również wdowa, co potwierdzają wskazania do świątobliwej służebnicy Bożej (*religiosa famula Dei*) Juliany, jest nie tylko pogromczynią ciała, ale i miłośniczką duchowego piękna.

7. Rozkosze duchowe (*deliciae spirituales*)

W związku z przyznaniem niekwestionowanego priorytetu czystości w życiu osób niezamężnych, biskup Hippony rozwija szeroko problematykę rozkoszy duchowych, które w ich doczesnej wędrówce winny być najważniejsze⁸³. Jest dziesięć punktów, tak jak „dekalog”, jak zauważa Remo Piccolomini, które Augustyn powierza wdowom konsekrowanym, aby były zawsze radosne ze swojego poświęcenia się Bogu⁸⁴. Te dziesięć kolumn stanowi czytanie (*lectio*), modlitwa (*oratio*), śpiewanie psalmów (*psalmus*), dobre myśli (*bona cogitatio*), spełnianie dobrych uczynków (*bonorum operum frequentatio*), nadzieja na przyszłe życie (*spes futuri saeculi*), wzniesienie serca ku górze (*cor sursum*), wdzięczność (*gratiarum actio*), pobożne uży-

⁷⁹ Augustinus, *De bono viduitatis* 20, 25, tł. Gacia, s. 217.

⁸⁰ Augustinus, *De bono viduitatis* 21, 26, tł. Gacia, s. 217. Por. Augustinus, *Ep.* 130, 3.7.

⁸¹ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 21, 26. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 252; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 123.

⁸² Por. V. Grossi, *Storia della Spiritualità*, t. 3b: *La spiritualità dei Padri latini*, Roma 2002, s. 183.

⁸³ Por. Augustinus, *Epistula* 130, 3.7. Zob. Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 255; Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie*, s. 103; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 123.

⁸⁴ Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 51.

wanie rzeczy (*pius usus rerum*) oraz posty i czuwania (*ieiunia et vigiliae*)⁸⁵. Chcąc choćby tylko pokrótce scharakteryzować każdy z tych filarów, należy zauważyć, że pozostają one ze sobą w ścisłym związku, dopełniają się wzajemnie i nawzajem podtrzymują. Lektura Pisma Świętego jest przyjęciem słowa pochodzącego od samego Boga, który kochając człowieka, nie szczędzi mu wskazań i prowadzi przez życie⁸⁶. Biskup Hippony zaleca wdowom modlitwę, a zwłaszcza modlitwę Ojcze nasz, ponieważ zawierają się w niej wszystkie słowa modlitw Starego Testamentu⁸⁷. Hipponczyk pozostawał pod szczególnym urokiem śpiewów wykonywanych w kościele, nie powinno więc dziwić, że śpiewanie, w tym także psalmów, zalecał nawet w czasie pracy. Są jednak też pieśni, które mogą śpiewać np. tylko dziewice⁸⁸. Ponieważ myśli są trochę jak nieokiełznane konie, które raz schwytane znowu uciekają tu i tam, jak zauważy Augustyn w jednym z listów⁸⁹, stąd zwłaszcza te dobre trzeba pielęgnować poprzez wytrwałą medytację. Dobre uczynki są zadaniem każdego chrześcijanina, a tym bardziej wdów, które podporządkowały w swym życiu wszystko Bogu, aby służyć Mu w bliźnich. Ma wiele racji św. Paweł, który mówi, że jesteśmy zbawieni w nadziei (por. Rz 8,24-25), gdyż oznacza to zdaniem Augustyna, że jeszcze nie posiadamy go w pełni, ale oczekujemy z wytrwałością, licząc na łaskę Pana i nie szczędząc codziennych wysiłków⁹⁰. O wspomnianym wznoszeniu serca ku górze mówi Augustyn szerzej w komentarzu do Ps 103, gdzie zabierając głos na temat zamieszkiwania Chrystusa przez miłość w sercach (por. Ef 3,14-19), nawiązuje do krzyża Jezusa i wzniesione serce identyfikuje z wysokością krzyża, a następnie dodaje: „Na tym właśnie polega wysokość, by nie szukać nagrody tutaj, ale w górze”⁹¹. Juliana, o czym przypomina Augustyn,

⁸⁵ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 16, 20; 21, 26. Zob. B. Częsz, *Różnorodne formy powołania chrześcijańskiego w refleksji ojców Kościoła*, s. 11; Dunn, *The Elements of Ascetical Widowhood*, s. 255; Piccolomini, *Introduzione*, s. 52-65; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 123.

⁸⁶ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 1, 2. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 124.

⁸⁷ Por. Augustinus, *Ep.* 130, 12.22.

⁸⁸ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 19, 24. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 124.

⁸⁹ Por. Augustinus, *Ep.* 10, 1. Zob. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 124.

⁹⁰ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 22, 27. Zob. Piccolomini, *Introduzione*, s. 59-60; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 125.

⁹¹ Augustinus, *Enarratio in Psalmum* 103 (1), 14, tł. J. Sulowski, s. 19. Por. Piccolomini, *Introduzione*, s. 60-61; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 125.

ma wiele motywów, aby trwać w swoim dziękczynieniu przed Bogiem, a im bardziej będzie wdzięczna, tym bardziej również szczęśliwa⁹². Wśród niebezpieczeństw, przed którymi Augustyn przestrzega wdowy, znajduje się żądza bogactw i takie ich używanie, które nie przynosi radości duchowych⁹³. Ostatnim filarem duchowego piękna jest praktykowanie umartwienia poprzez posty i czuwania, które choć często wydają się być uciążliwe, to jednak w zamian dają dużo radości duchowej⁹⁴.

W kończących dzieło wezwaniach zarówno do troski o dobre imię, jak i rozpowszechniania ideału życia poświęconego w pełni Bogu, choć Augustyn nie mówi bezpośrednio o pięknie duchowym, to jednak jego obecność jest domyślna i ma przy tym wymiar praktyczny, gdyż kryje się w zadaniu inspirowania i pociągania innych⁹⁵.

8. Zakończenie

W rozwoju chrześcijańskiej pobożności kobiecej w epoce późnorzymskiej ważny *locus* przypada wdowieństwu poświęconemu Bogu. Św. Augustyn podobnie jak przed nim św. Ambroży przyczynił się znacznie do utrwalenia praktyki dożywotniej wstrzemięźliwości wdów, dedykując im oprócz pouczeń (*doctrina*) także liczne zachęty (*exhortatio*) w ramach prowadzonej z nimi korespondencji. Proba i Juliana z arystokratycznego rzymskiego rodu senatorskiego Anicjuszów (*gens Anicii*) są tego dobitnym przykładem.

Wdowy, które złożyły przyrzeczenie życia we wstrzemięźliwości tak jak fiołki (*violae viduarum*) w ogrodzie, nie kryją w sobie całego jego piękna, ale zawierają w sobie piękno swej niepowtarzalności, które św. Augustyn, jak w przypadku stanu wdowieństwa, wydobywa i harmonizuje z innymi stanami. Święte wdowieństwo, które ślubuje się Bogu, jest najpierw przyjęciem Bożego daru wstrzemięźliwości, a następnie umiłowaniem jej całym sercem. Augustyn, co potwierdza nawiązanie do

⁹² Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 16, 20. Zob. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 289; Piccolomini, *Introduzione*, s. 61-62; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 125.

⁹³ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 21, 26. Zob. Piccolomini, *Introduzione*, s. 62-64.

⁹⁴ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 21, 26; Augustinus, *Ep.* 130, 16.31. Zob. Piccolomini, *Introduzione*, s. 64-65. Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 126.

⁹⁵ Por. Augustinus, *De bono viduitatis* 23, 28. Zob. Grossi, *La vedova nella Chiesa antica*, s. 290; Ziółkowska, *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, s. 127.

prowadzonych wówczas sporów doktrynalnych, kładzie duży nacisk na uświadomienie sobie przez wdowę, że została obdarowana, a to powinno skłaniać ją do ciągłej wdzięczności wobec dawcy, a nie do zarozumiałości (por. 1Kor 4,7). Czystość albo wstrzemięźliwość jest darem Bożym, ale i cnotą, która przez ciało działa w duszy, a której bardziej jeszcze niż zachęty pomagają modlitwy. Prymat Boga w niczym nie przekreśla autonomii człowieka i jego współpracy z łaską.

Nauka biskupa Hippony o pięknie duchowym (*pulchritudo spiritalis*) wdów poświęconych Bogu stanowi ważną część jego oryginalnej nauki o człowieku duchowym (*homo spiritualis*), która na przełomie IV i V wieku na Zachodzie była odpowiedzią na toczącą się wówczas debatę na temat tożsamości chrześcijańskiej wiary i wynikającego z niej życia. Hipponczyk zdawał sobie doskonale sprawę z tego, że dla życia wdów, które ślubowały Bogu wstrzemięźliwość, ważne są nie tylko wskazania, w jaki sposób poskromić ciało, ale jeszcze ważniejsze jest doprowadzenie je do pokochania wstrzemięźliwości celem przypodobania się Panu. Stąd to właśnie mądry pasterz Kościoła w Hipponie prowadzi wdowy do samego źródła ich piękna, które kryje się w zeszczeniu Odkupiciela, w Jego cierpieniu na krzyżu, w całkowitym ofiarowaniu umęczonego ciała dla dobra i zbawienia wszystkich. Wdowy tak naprawdę nie mają naśladować Chrystusa w cierpieniu, choć niewątpliwie panowanie nad cielesną pożądliwością związane jest też z wieloma ofiarami, ale mają podobać się jednemu oblubieńcowi, ciesząc się pośród członków Jego jedynej oblubienicy miejscem bardziej godnym niż kobiety zamężne. Najważniejszym sposobem przypodobania się oblubieńcowi jest tak w przypadku wdów konsekrowanych, jak i dziewic ich duchowe piękno, którego świeżość powiększa miłość, a upływ lat nie przysłania zmarszczkami. Oryginalnym wkładem traktatu do wdów biskupa Hippony jest także dowartościowanie rozkoszy duchowych, które w życiu wdowy winny zająć miejsce rozkoszy cielesnych.

Duchowe piękno wdowieństwa ślubowanego Bogu na podstawie *De bono viduitatis* i *Epistula* 130 św. Augustyna

(streszczenie)

Oryginalnym wkładem biskupa Hippony w formację wdów jest nauka o pięknie duchowym, wewnętrznym (*pulchritudo spiritalis*). Została ona doskonale zharmonizowana z innymi wskazaniami adresowanymi do nich zwłaszcza w *De bono viduitatis* oraz *Epistula* 130 i jest częścią o wiele szerszej koncepcji człowieka duchowego (*homo spiritualis*), którą po 411 roku Hipponczyk rozwija w kontekście antypelagiańskim. Choć wstrzemięź-

liwość wdowia jest darem Bożym i skłania do wdzięczności, to jednak nie zwalnia z trudu podobania się oblubieńcowi. Ponieważ wielki pasterz Kościoła w Hipponie zdawał sobie doskonale sprawę, że o wstrzemięźliwości powinien uczyć tak, aby pokochały ją same wdowy, dlatego też mówi o niej i o całym poświęconym Bogu wdowieństwie w kategoriach piękna i rozkoszy duchowych. W ten sposób krok po kroku z niezrównaną swadą i znawstwem kreśli najdrobniejsze elementy duchowego piękna *violae viduarum*.

Słowa kluczowe: Św. Augustyn; *De bono viduitatis*; *Epistula* 130; duchowe piękno; wdowy

The Spiritual Beauty of the Widowhood Vowed to God on the Basis of St. Augustine's „*De bono viduitatis*” and „*Epistula* 130”

(summary)

The original contribution of the Bishop of Hippo to the formation of widows is the study of spiritual, internal beauty (*pulchritudo spiritalis*). It was perfectly harmonized with other indications addressed to them, especially in *De bono viduitatis* and *Epistula* 130, and is part of a much wider concept of the spiritual man (*homo spiritualis*), which after 411 the Hipponese develops in an anti-Pelagian context. Although the widow's abstinence is a gift from God and prompts her to be grateful, it does not absolve her from the trouble of pleasing her Bridegroom. Since the great shepherd of the Church of Hippo was well aware that he should teach continence so that widows themselves would love it, he speaks of it and of all God-consecrated widowhood in terms of beauty and spiritual bliss. Yes, step by step, with unparalleled eloquence and skill, it traces the smallest elements of the spiritual beauty of *violae viduarum*.

Keywords: St. Augustine; *De bono viduitatis*; *Epistula* 130; spiritual beauty; widows

Bibliografia

Źródła

Augustinus, *Contra Iulianum libri sex*, NBA 18, s. 436-981.

Augustinus, *De bono viduitatis*, NBA 7/1, s. 10-63, tł. T. Gacia, Św. Augustyn, *O doskonałym wdowieństwie (De bono viduitatis)*, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 183-222.

Augustinus, *De ordine libri duo*, NBA 3/1, s. 248-359.

Augustinus, *Enarrationes in Psalmos* 86-120, NBA 27/2, s. 2-1459, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Objaśnienia Psalmów* 103-123, PSP 41, Warszawa 1986.

Augustinus, *Epistulae*, CSEL 34/1, 34/2, 44, 57, ed. A. Goldbacher, Vindobonae 1895, 1898, 1904, 1911.

Augustinus, *In epistulam Iohannis ad Parthos tractatus decem*, NBA 24/2, s. 1636-1855, tł. W. Szoldrski – W. Kania, Święty Augustyn, *Homilie na Pierwszy List św. Jana*, PSP 15/2, Warszawa 1977, s. 381-502.
Augustinus, *Sermo* 304, PL 38, 1395-1397.

Literatura

- Bardy G., *Święty Augustyn. Człowiek i dzieło*, tł. Z. Kobylańska, Warszawa 1955.
- Brown P., *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*, tł. I. Kania, Kraków 2006.
- Clark M.T., *Mondo*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 964-966.
- Częsz B., *Różnorodne formy powołania chrześcijańskiego w refleksji ojców Kościoła*, „Teologia Patrystyczna” 11 (2014) s. 7-11.
- Degórski B., *Wdowy w starożytności chrześcijańskiej i ich posługa w Kościele*, „Vox Patrum” 42-43 (2002) s. 303-318.
- Doull F.A., *A Contemporary Assessment Of St. Augustine's On „The Good Of Widowhood”*, „Animus” 6 (2001) s. 32-48.
- Dunn G.D., *The Christian Networks of the Aniciae: The Example of the Letter of Innocent I to Anicia Juliana*, „Revue des Études Augustiniennes” 55 (2009) s. 53-72.
- Dunn G.D., *The Elements of Ascetical Widowhood: Augustine's „De bono viduitatis” and „Epistula” 130*, w: *Prayer and Spirituality in the Early Church: The Spiritual Life*, red. W. Mayer – P. Allen – L. Cross, Brisbane 2006, s. 247-256.
- Eborowicz W., *Listy św. Augustyna obrazem jego duszy*, „Vox Patrum” 12-13 (1987) s. 125-136.
- Eckmann A., *Julian z Eklanum*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, Lublin 2000, k. 238-239.
- Eckmann A., *Sztuka wymowy w teorii i praktyce św. Augustyna*, w: *Słowo Boga i drogi człowieka*, red. Z. Machnikowski, Tczew – Pelplin 1998, s. 155-174.
- Eckmann A., *Święty Augustyn, wirtuoz języka i stylu (Epistola 150)*, „Vox Patrum” 20-23 (1991-1992) s. 451-462.
- Eckmann A., *Wprowadzenie. Święty Augustyn o małżeństwie i dziewictwie*, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 5-49.
- Epistulae*, w: *Augustinus-Lexikon*, t. 2, red. J. Divjak, ed. C. Mayer, Basel 1996-2002.
- Finotti G., *Maria donna della resurrezione. Riflessione sulla vedovanza della Madonna, vergine, sposa e Madre*, Roma 1998.
- Gacia T., *Aurelius Augustinus. „De bono viduitatis”. Okoliczności powstania, gatunek, styl*, w: *Orbis Antiquus. Studia filologiczne i patrystyczne*, red. N. Widok, Opole 1998, s. 21-27.
- Grossi V., *La vedova nella Chiesa antica: I trattati di Ambrogio e di Agostino*, „Lateranum” 84 (2018) s. 277-296.
- Grossi V., *Storia della Spiritualità*, t. 3b: *La spiritualità dei Padri latini*, Roma 2002.

- Hunter D.G., *Bono viduitatis, de*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 310-312.
- Irizar P., *Augustine's non-polemical Reading of Philippians 2.6-7*, „*Humanitas Hodie*” 1/2 (2018) s. 97-109.
- Laurence P., *Proba, Juliana et Démétrias. Le christianisme des femmes de la „gens Anicia” dans la première moitié du Ve siècle*, „*Revue des Études Augustiniennes*” 48 (2002) s. 131-163.
- Madec G., *La patria e la via. Cristo nella vita e nel pensiero di Sant'Agostino*, Roma 1993.
- Piccolomini R., *Introduzione*, w: Sant'Agostino, *La dignità dello stato vedovile*, Roma 1993, s. 7-69.
- Sciuto I., *Belezza*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 287-291.
- Swoboda A., *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 20 (2006) s. 99-116.
- Tavola delle „Epistulae”*, w: *Agostino. Dizionario Enciclopedico*, red. A.D. Fitzgerald – L. Alici – A. Pieretti, Roma 2007, s. 68-73.
- Trapè A., *Sant'Agostino uomo e maestro di pregheira. Testi scelti*, Collanna Studi Agostiniani 5, Roma 1995.
- Turzyński P., *Piękno w teologii świętego Augustyna. Próba systematyzacji augustyńskiej estetyki teologicznej*, Radom 2013.
- Turzyński P., *Zasada wewnętrzności w myśli świętego Augustyna*, „*Vox Patrum*” 75 (2020) s. 485-506.
- Ziółkowska M., *Wskazania św. Augustyna dla wdów*, „*Teologia Patrystyczna*” 11 (2014) s. 119-130.
- Zumkeller A., *Bono uiduitatis (De-)*, w: *Augustinus-Lexikon*, ed. C. Mayer, t. 1, Basel – Stuttgart – Würzburg 1986-1994, s. 666-671.